

FUQAROLIK HUQUQIDA BITIMLAR TUSHUNCHASI VA ULARNI TUZISH TARTIBI

Inomov Asrorbek Axrorjon o'g'li

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20082832>

Annotatsiya. Ushbu maqolada fuqarolik huquqida bitim tushunchasi, uning huquqiy tabiati, bitimlarni tasniflash mezonlari hamda ularni tuzish tartibi tahlil qilinadi. Bitimlarning erkin iroda, qonuniylik, shaklga rioya etish, taraflar tengligi va vijdonlilik kabi tamoyillarga asoslanishi ko'rsatib beriladi. Shuningdek, yozma va og'zaki shakl, elektron bitimlar, vakillik orqali tuziladigan bitimlar hamda bitimlarning haqiqiy emasligi masalalariga alohida e'tibor qaratiladi. Maqola fuqarolik muomalasida bitimlarning amaliy ahamiyatini ochib berish va huquqiy munosabatlarning barqarorligini ta'minlashdagi o'rnini asoslashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: bitim, fuqarolik huquqi, iroda, shakl, haqiqiylik, elektron bitim, vakillik, kelishuv.

Аннотация: В данной статье анализируется понятие сделки в гражданском праве, ее правовая природа, критерии классификации сделок, а также порядок их заключения. Показано, что сделки основываются на таких принципах, как свобода воли, законность, соблюдение формы, равенство сторон и добросовестность. Кроме того, особое внимание уделяется письменной и устной форме сделок, электронным сделкам, сделкам, заключаемым через представителя, а также вопросам недействительности сделок. Статья направлена на раскрытие практического значения сделок в гражданском обороте и обоснование их роли в обеспечении стабильности правовых отношений.

Ключевые слова: сделка, гражданское право, воля, форма, действительность, электронная сделка, представительство, соглашение.

Annotation: This article analyzes the concept of a transaction in civil law, its legal nature, the criteria for classifying transactions, and the procedure for their conclusion. It is shown that transactions are based on principles such as freedom of will, legality, compliance with form, equality of parties, and good faith. Particular attention is also paid to written and oral forms, electronic transactions, transactions concluded through representation, as well as issues of invalidity of transactions. The article aims to reveal the practical significance of transactions in civil circulation and to substantiate their role in ensuring the stability of legal relations.

Keywords: transaction, civil law, will, form, validity, electronic transaction, representation, agreement.

Kirish

Fuqarolik huquqi ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarni tartibga soluvchi asosiy huquq tarmoqlaridan biridir. Ushbu sohada ishtirokchilarning erkin irodasi, mulkiy mustaqilligi va teng huquqliligi markaziy o'rin tutadi. Ana shu tamoyillarning amaliy ifodasi sifatida bitimlar maydonga chiqadi. Fuqarolik muomalasida shaxslar o'z huquq va majburiyatlarini aynan bitim orqali vujudga keltiradi, o'zgartiradi yoki bekor qiladi. Shu bois bitimlar nafaqat nazariy, balki katta amaliy ahamiyatga ham ega.

Bitim tushunchasi va huquqiy mohiyati

Bitim — fuqarolik huquqiy munosabatlarni vujudga keltirish, o'zgartirish yoki bekor qilishga qaratilgan shaxslar irodasining ifodasidir. Mazkur ta'rifdan ko'rinadiki, bitimning asosiy belgisi iroda harakati bo'lib, u huquqiy oqibat tug'dirishga qaratiladi. Iroda maqsadsiz

yoki tasodifiy bo'lsa, u bitim sifatida baholanmaydi. Shu bilan birga, bitimning mazmuni qonun talablariga zid bo'lmasligi lozim.

Bitimlar fuqarolarning ham, yuridik shaxslarning ham kundalik faoliyatida keng qo'llaniladi. Masalan, oldi-sotdi, ijara, hadya, almashuv, pudrat, xizmat ko'rsatish, qarz olish kabi munosabatlar bitimlar asosida yuzaga keladi. Demak, bitim fuqarolik huquqining amaliy mexanizmi bo'lib, u orqali iqtisodiy aylanma va shaxsiy mulkiy manfaatlar amalga oshiriladi.

Bitimning huquqiy tabiati shundaki, u bir vaqtning o'zida ham irodaviy, ham huquqiy hodisa hisoblanadi. Irodaviy jihati shaxsning erkin tanlovini ifodalasa, huquqiy jihati esa davlat tomonidan tan olingan va himoya qilinadigan oqibatlarini yuzaga keltiradi. Shuning uchun bitim faqat ikki yoki undan ortiq shaxs o'rtasidagi kelishuv emas, balki huquqiy tartibda ifodalangan irodadir.

Bitimlarning turlari

Bitimlar turli mezonlarga ko'ra tasniflanadi. Eng keng tarqalgan tasniflardan biri ishtirokchilar soniga ko'ra amalga oshiriladi. Bir tomonlama bitimlar faqat bitta shaxsning irodasiga bog'liq bo'lib, vasiyatnoma, ishonchnoma berish, mukofot va'da qilish kabi harakatlarda namoyon bo'ladi. Ikki tomonlama bitimlar ikki tomonning o'zaro kelishuviga asoslanadi. Ular fuqarolik muomalasida eng ko'p uchraydi. Ko'p tomonlama bitimlarda esa uch va undan ortiq ishtirokchi qatnashadi; masalan, umumiy faoliyat shartnomalari shunday toifaga kiradi.

Bitimlar haq evaziga va tekinga tuziladigan bitimlarga ham bo'linadi. Haq evaziga tuziladigan bitimlarda taraflardan biri ma'lum bir manfaat evaziga majburiyat oladi. Masalan, oldi-sotdi shartnomasida bir taraf tovar beradi, ikkinchi taraf pul to'laydi. Tekin bitimlarda esa bir taraf ikkinchi taraf foydasiga mulkiy manfaatni kompensatsiyasiz taqdim etadi, masalan, hadya.

Bundan tashqari, bitimlar konsensual va real bitimlarga ajratiladi. Konsensual bitimlar taraflarning kelishuvi bilan tuzilgan hisoblanadi, real bitimlar esa mol-mulk yoki narsa topshirilgandan keyin haqiqiy deb topiladi. Bitimlarning bunday farqlanishi ularni tuzish va bajarish vaqtini aniqlashda katta ahamiyatga ega.

Bitim tuzishning umumiy qoidalari

Bitim tuzish jarayoni fuqarolik huquqining eng muhim institutlaridan biridir. Avvalo, taraflarda huquq layoqati va muomala layoqati bo'lishi kerak. Huquq layoqati har bir shaxsning huquq va majburiyatlarga ega bo'lish qobiliyatini anglatadi, muomala layoqati esa o'z harakatlari bilan huquq va majburiyatlar hosil qila olish imkoniyatidir. Agar bu talablar buzilsa, bitimning haqiqiyliги shubha ostida qoladi.

Bitim tuzishda taklif va uni qabul qilish mexanizmi muhim o'rin tutadi. Taklif, ya'ni oferta, bitimning asosiy shartlarini ifodalagan aniq va muayyan taklif hisoblanadi. Qabul qilish, ya'ni aksept, taklifni to'liq va shartsiz qabul qilishdir. Agar qabul qilish taklif shartlarini o'zgartirib yuborsa, u yangi taklif sifatida baholanadi. Shu sababli bitim tuzishdagi irodalar mos kelishi talab etiladi.

Bitimlar erkinlik tamoyili asosida tuziladi. Bu tamoyil taraflarga shartnoma mazmunini belgilash, hamkorlik turini tanlash va muayyan huquqiy modelni shakllantirish imkonini beradi. Biroq erkinlik mutlaq emas. U qonun, axloq va uchinchi shaxslarning huquqlariga rioya qilish bilan cheklanadi. Masalan, taqiqlangan predmetlar yoki noqonuniy maqsadlar asosida bitim tuzish mumkin emas.

Bitim tuzishda vakillik institutining ham ahamiyati katta. Vakil orqali tuzilgan bitimlarda vakil vakolat doirasida harakat qiladi va uning xatti-harakatlari vakolat beruvchi uchun huquqiy oqibat tug'diradi. Vakolatning aniq ifodalangan bo'lishi bitim barqarorligini ta'minlaydi. Agar vakil vakolatidan oshib ketsa, bitim keyinchalik tasdiqlanmas ekan, huquqiy oqibatlar yuzaga kelmasligi mumkin.

Bitim shakli va mazmuniga qo'yiladigan talablar

Bitimning shakli uning huquqiy kuchiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Fuqarolik huquqida og'zaki va yozma shakl asosiy shakllar hisoblanadi. Og'zaki shakl odatda kundalik, sodda va tez amalga oshiriladigan munosabatlarda qo'llanadi. Yozma shakl esa taraflar huquq va majburiyatlarini aniq qayd etish, nizolar yuzaga kelganda dalil sifatida foydalanish uchun zarur bo'ladi. Qonun ayrim bitimlar uchun oddiy yozma shaklni, ayrimlari uchun esa notarial tasdiq yoki davlat ro'yxatidan o'tkazishni talab qiladi.

Bitim mazmuni ham qonuniy bo'lishi shart. Bitimning predmeti, narxi, muddati, bajarish tartibi va boshqa muhim shartlari aniqlik bilan belgilanishi kerak. Mazmuni noaniq bo'lgan bitim ijro jarayonida nizolarga sabab bo'ladi. Shuning uchun taraflar shartlarni kelishayotganda har bir bandga alohida e'tibor berishi lozim.

So'nggi yillarda elektron shaklda tuziladigan bitimlar keng qo'llanilmoqda. Raqamli imzo, elektron platformalar va onlayn xizmatlar fuqarolik muomalasini tezlashtirdi. Elektron bitim ham huquqiy kuchga ega bo'lishi uchun unda tarafning irodasi aniq ifodalangan, identifikatsiya vositalari to'g'ri ishlatilgan va qonunda nazarda tutilgan talablar bajarilgan bo'lishi kerak. Bu esa raqamli iqtisodiyot sharoitida bitimlar institutining yangi bosqichga ko'tarilganini ko'rsatadi.

Bitim shakliga rioya etmaslik oqibatlari va nizolarni hal etish

Bitim tuzishda shakl talablariga rioya etmaslik amaliyotda ko'plab huquqiy muammolarga sabab bo'ladi. Agar qonun yozma shaklni talab qilgan bo'lsa, biroq tomonlar faqat og'zaki kelishuv bilan cheklansa, keyinchalik bitim mazmunini isbotlash qiyinlashadi. Natijada taraflardan biri majburiyat mavjudligini inkor etishi yoki uning shartlarini boshqacha talqin qilishi mumkin. Shu sababli shakl talabi faqat texnik masala emas, balki huquqiy himoya vositasidir.

Nizolarni hal etishda dalillar to'plami katta rol o'ynaydi. Bitim matni, qo'shimcha kelishuvlar, elektron xatlar, to'lov hujjatlari, qabul-topshirish dalolatnomalari va guvohlarning ko'rsatmalari muhim ahamiyat kasb etadi. Sud yoki boshqa vakolatli organ bitimni baholayotganda, taraflarning haqiqiy irodasi, ularning xulq-atvori hamda huquqiy munosabatning vujudga kelish sharoitlarini tekshiradi. Bu esa adolatli qaror qabul qilishga xizmat qiladi.

Bitimlar sohasida oldini olish choralari nizolardan keyingi himoyadan ko'ra samaraliroqdir. Taraflar shartlarni aniq yozishi, muddatlarni ko'rsatishi, javobgarlik choralarni belgilashi va nizolarni hal etish tartibini oldindan nazarda tutishi kerak. Bunday yondashuv bitimning bajarilishini yengillashtiradi, ishonchni oshiradi va huquqiy aniqlikni ta'minlaydi. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, puxta tuzilgan bitim keyinchalik yuzaga kelishi mumkin bo'lgan talqin muammolarini sezilarli kamaytiradi.

Bitimlarning haqiqiyli va haqiqiy emasligi

Bitimning haqiqiyli uning qonuniy talablarga mosligi bilan belgilanadi. Agar bitim qonuniy asosda, layoqatli shaxslar tomonidan, zarur shaklda va erkin iroda bilan tuzilgan

bo'lsa, u haqiqiy deb tan olinadi. Aksincha, qonun buzilgan holda tuzilgan bitim haqiqiy emas deb topilishi mumkin. Bunday hollarda huquqiy oqibatlar bekor qilinadi yoki taraflar avvalgi holatiga qaytariladi.

Bitimlarning haqiqiy emasligi turli sabablarga bog'liq bo'ladi. Masalan, mazmuni qonunga zid bo'lsa, soxta yoki xayoliy bo'lsa, vakolat bo'lmagan shaxs tomonidan tuzilgan bo'lsa, majbur qilish, aldash yoki og'ir holatdan foydalanish oqibatida imzolangan bo'lsa, bitimning haqiqiyliги yo'qoladi. Bu esa fuqarolik muomalasida adolat va ishonchni saqlash uchun muhim kafolat hisoblanadi.

Haqiqiy bo'lmagan bitimlar nafaqat taraflar, balki uchinchi shaxslar manfaatiga ham ta'sir qilishi mumkin. Shu sababli sud amaliyotida bitimlarni baholashda ularning tashqi ko'rinishigina emas, balki asl mazmuni va tuzilish sharoitlari ham tekshiriladi. Bitim haqiqiy emas deb topilgan taqdirda, sud yoki vakolatli organ taraflarning huquqlarini tiklash choralarini ko'radi.

Bitim tuzish tartibining amaliy ahamiyati

Bitimlarni to'g'ri tuzish fuqarolik aylanmasining barqarorligini ta'minlaydi. Shartnoma intizomi kuchli bo'lgan jamiyatda mulkiy munosabatlar ishonchli rivojlanadi, investitsiya muhiti yaxshilanadi va iqtisodiy xavflar kamayadi. Aksincha, bitim shartlari noaniq, shakli buzilgan yoki mazmuni qonunga zid bo'lsa, nizolar ko'payadi.

Amaliyotda eng ko'p uchraydigan xatolardan biri — bitim shartlarini puxta o'rganmasdan imzolashdir. Taraflar ko'pincha faqat asosiy bandlarga e'tibor berib, javobgarlik, muddati uzaytirilishi, nizoni hal etish tartibi va fors-major kabi muhim qoidalarni chetda qoldiradi. Natijada keyinchalik talqin qilishda kelishmovchilik yuzaga keladi. Shu bois bitim tuzishda huquqiy madaniyat va ehtiyotkorlik zarur.

Bundan tashqari, bitimlar sohasida hujjat aylanishini tartibga solish muhimdir. Tasdiqlovchi hujjatlar, kvitansiya, qabul-topshirish dalolatnomasi, elektron xabarlar yoki yozishmalar keyingi nizolarni hal etishda dalil bo'lib xizmat qiladi. Demak, bitim faqat imzo qo'yilgan qog'oz emas, balki butun huquqiy jarayonning yig'indisi sifatida ko'rilishi lozim.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, bitimlar fuqarolik huquqining markaziy institutlaridan biri bo'lib, ular orqali shaxslar o'z huquq va majburiyatlarini shakllantiradi. Bitimning asosiy mazmuni erkin iroda, qonuniylik va huquqiy oqibatga yo'naltirilganlikdan iborat. Bitimlarni to'g'ri tasniflash, ularni tuzish tartibiga rioya etish, shakl talablarini bajarish va haqiqiy emaslik asoslarini bilish fuqarolik muomalasi ishtirokchilari uchun katta amaliy ahamiyatga ega.

Zamonaviy sharoitda elektron bitimlar, masofaviy tuzish usullari va raqamli imzo qo'llanilishi bitimlar institutini yanada kengaytirdi. Shu bilan birga, bu sohada huquqiy madaniyat, ehtiyotkorlik va qonun talablariga qat'iy rioya qilish zarur. Bitimlarni puxta va to'g'ri tuzish fuqarolar hamda tashkilotlar manfaatlarini himoya qiladi, nizolarni kamaytiradi va fuqarolik muomalasining ishonchliligini ta'minlaydi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – T.: O'zbekiston, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi. – T.: Adolat, 2024.
3. Abdullayev X. X. Fuqarolik huquqi: Umumiy qism. – T.: TDYU nashriyoti, 2020.

4. O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligining huquqiy axborot portali. – URL:
<https://lex.uz>